

Testimonis d'un mestratge intel·lectual i historiogràfic

Docència i recerca són (o haurien de ser) indestriables en la tasca de tot professor universitari. No sempre és fàcil conciliar aquestes dues facetes. Ho sabem i ho patim. Però possiblement és en la direcció de tesis, tesines, treballs de recerca de màster, treballs de fi de grau i en l'assessorament a d'altres investigacions on el professor pot transmetre i compartir amb els alumnes, a través de les tutories, la seva pròpia experiència investigadora i els seus mètodes de treball, conciliant de manera més fluida i harmònica les dues facetes. Ben mirat, docència i recerca (aquest binomi sempre tens!) es reconcilien (o s'haurien de reconciliar) en bona part en la direcció dels treballs acadèmics. El meu objectiu és destacar la important tasca que va desenvolupar Eva Serra en aquest camp; fer-la aflorar, visibilitzar-la. El catàleg col·lectiu de les biblioteques del Consorci de Serveis Universitaris de Catalunya (CSUC) i el treball «Bibliografia d'Eva Serra i Puig», realitzat per Isabel Juncosa, Imma Muxella i M. Àngels Sanllehy i publicat en aquestes mateixes pàgines, ho reflecteixen prou bé; en total han estat vuit les tesis de llicenciatura, els treballs de recerca de doctorat o de màster (Pagès, 1974; Puigvert, 1984; Comas, 1986; Vargas, 1986; Gifre, 1993; Pérez, 1994; Moreno, 1995; Mas, 1998) i sis les tesis doctorals dirigides per ella (Bringué, 1995; Olivares, 1995; Sanllehy, 1996; Gifre, 2009; Pérez, 2010; Muxella, 2012), repartides entre la Universitat Pompeu Fabra (vuit), la Universitat de Barcelona (quatre), la Universitat Autònoma de Barcelona (una) i la Universitat de Girona (una). Cal afegir altres dues direccions que ho foren *de facto* si bé no pas *de iure*: es tracta de les tesis de llicenciatura de Jordi Vidal (1981) i la de Ramon Planes (1983), que foren dirigides oficialment pel professor Pere Molas. Eva Serra va efectuar, així mateix, una important tasca fent de pont i d'enllaç entre el seu alumnat i altres professors i professores: així, a Agustí Alcoberro li proposaria com a directora de la seva tesi doctoral Eulàlia Duran, i a Joaquim M. Puigvert, Emili Giralt. El 2018 estava dirigint

la tesi d'Isabel Juncosa, *Llibres i possessors a la Catalunya del segle XVII*. A la tasca de tutorització acadèmica caldria afegir els diversos pròlegs de llibres, introduccions i coordinacions (un total de quaranta), que, en bona part, tenen l'origen en treballs acadèmics dels seus deixebles, així com les cinquanta-set ressenyes bibliogràfiques realitzades, que mostren, a més d'una gran capacitat de treball, la seva voluntat d'estar al dia davant els nous coneixements historiogràfics. Totes aquestes lectures, recordem-ho, no es traduïen només en ressenyes, sinó en un alt esforç d'integració dels resultats a les seves recerques i la dels seus deixebles. Pel que fa als pròlegs, aquests mai no eren de circumstàncies i desmenteixen del tot la visió negativa que en tenen alguns, com si fos un gènere condemnat a ser de manera inevitable una simple i pura *laudatio*, retòrica i insubstancial si no hagiogràfica. No. Els pròlegs d'Eva Serra són sempre incisius, en la mesura que s'hi troben no pas poques reflexions personals i moltes indicacions per continuar noves línies de recerca, a més d'emmarcar les recerques en els corresponents debats teòrics i historiogràfics.

Tot plegat (direccions, pròlegs i ressenyes) no és poc i és un bon indicador de la seva tasca de mestratge. No és gens fàcil, tanmateix, fer aflorar les tasques de mestratge intel·lectual, atès que les tasques de docència i de tutorització dels professors són de les que queden més a la penombra, condemnades a la més gran invisibilitat. En efecte, la docència i les tutories són un acte entre professor i alumne que no deixen ni rastres ni petjades documentals, més enllà del record, que sabem que és fràgil, fugisser i efímer. Les universitats s'han despreocupat del tot de completar els seus arxius administratius; uns arxius que decididament, parlem clar, són de mínims, on molt sovint ni es recullen les programacions de les assignatures al llarg del temps ni, menys encara, uns arxius sonors que testimoniïn la docència i la recerca de professors i alumnes en un determinat període. Aquesta situació és especialment greu i punyent en el context actual de canvis, això és, d'aprimament de la docència d'història a les universitats catalanes, d'envelliment del professorat, d'amortització de places i de precarietat laboral per als joves professors associats; tot plegat dificulta el relleu generacional, a més de produir l'estroncament de no pas poques línies de recerca que s'havien mostrat ben fèrtils en el passat recent (Mayayo, 2019).

Que en aquests moments de canvis i d'incerteses a les facultats de lletres, humanitats i història no hi hagi un pla de constitució d'un arxiu sonor és una doble contradicció, ja que, d'una banda, ens indica que no hi prou consciència del fet que s'està jubilant la generació protagonista de la gran expansió del sistema universitari a inicis dels anys vuitanta i noranta del segle passat i del salt qualitatiu produït en recerca d'aleshores ençà, i, de l'altra, que no se sap aprofitar la conjuntura historiogràfica actual que ha comportat un auge de l'interès per la memòria (en totes les seves complexes derivades) i de la posada en valor de les bio-

grafies i prosopografies intel·lectuals (Charle, 1986-1987, 1994; Dosse, 2007) i la història cultural i intel·lectual (Poirrier, 2012). I si a la inexistència d'arxius sonors hi sumem la poca o nul·la tradició de fer memòries personals entre el professorat (una notable excepció recent a la Universitat de Barcelona, Capel, 2019) o de no recollir la seva correspondència (en suport paper o digital), com podem treure de la invisibilitat la seva tasca investigadora i docent, de la qual pràcticament no queda rastre documental? Tal com va dir Ken Bain en el seu llibre *What the best college teachers do* (Bain, 2006, p. 13): «L'ensenyament és un dels entorns humans que rarament es beneficia del seu passat. Els grans professors apareixen, passen per la vida dels estudiants, i només uns pocs d'ells, tal vegada, aconseguixin alguna influència en el vast art de l'ensenyança. En la majoria dels casos el seu engeni pereix amb ells, i les generacions següents hauran de descobrir de nou la saviesa que dirigí la seva pràctica. Com a molt, perdurarà algun petit fragment del seu talent, unes poques peces trencades en les quals s'inspiraran les generacions següents sense ser plenament conscients de la riquesa anterior existent sota els seus peus».

Com podem contribuir a capgirar aquest estat de coses? Com podem, en definitiva, generar fonts qualitatives que siguin eines útils per al futur, per fer història de la història, història de la historiografia, més enllà de l'anàlisi de la producció historiogràfica del professorat i més enllà de les meres *laudatio* nostàlgiques i sentimentals? Seria, de fer-se, una tasca de gran utilitat que hauria de partir, és clar, de la premissa que la memòria (sempre selectiva i subjectiva) i la història (que ha de tendir a les anàlisis objectivables i distanciades) no són el mateix, però no per això s'han d'oposar radicalment (Traverso, 2006, p. 41). Cal, com diu Ignacio Peiró: «distingir entre les veus dels protagonistes i la pràctica històrica»; investigar «les fonts originals de la professió» i realitzar «la interpretació crítica dels textos que produeixen els historiadors», i estudiar les formes de representació del passat, els processos d'institucionalització disciplinària i les funcions socials i els seus compromisos polítics i culturals (Peiró, 2013, p. 12-13). En definitiva, es tracta de contribuir ni que sigui modestament a capgirar la tendència del poc interès en les nostres latituds per la història de la historiografia, ja denunciada en articles de gran transcendència des de fa temps des de les revistes *Hispania* (Niño, 1986) i *Ayer* (Peiró, 1997).

Plantejades aquestes qüestions més generals, anem a allò que ens ocupa aquí: el mestratge d'Eva Serra. Pretenem recuperar el testimoni de bona part dels seus deixebles completat amb el seu. No hem disposat de prou temps per fer un arxiu sonor, per fer gravacions. Hem fet un petit qüestionari d'urgència que ha obtingut respostes breus i sintètiques, destil·lades, concentrades, que tenen, això sí, un gran potencial evocador. Les respostes ens parlen, sí, d'Eva Serra des de l'afecte i l'admiració. Però això no les invalida com a fonts qualitatives que poden servir en el

futur per fer una anàlisi amb més profunditat de la seva obra historiogràfica, en la mesura que ens parlen de les experiències viscudes d'alguns dels seus deixebles; experiències que, com els testimonis autobiogràfics, poden ser convertides en objectes d'estudi i, per tant, són susceptibles de ser analitzades i objectivades, en tant que ens transmeten una imatge de com ha estat o com es pensa que ha estat la tasca de mestratge d'Eva Serra. De la seva anàlisi es desprenen molts aspectes de les concepcions historiogràfiques d'Eva Serra i de la seva pràctica docent com a formadora d'investigadors. En destacarem quatre: la seva memòria historiogràfica, de gruix; la importància que donava a les fonts i als mètodes empírics sense defugir els grans debats teòrics; la necessitat de conciliar la tradició intel·lectual que ve del marxisme sense caure en les anàlisis de tipus determinista i econòmica, i la seva direcció acadèmica tan acurada, que en tot moment mostrava un considerable sentit de la responsabilitat universitària.

UNA MEMÒRIA HISTORIOGRÀFICA DE GRUIX

Un dels aspectes que ens resultaven més atractius de l'Eva era el fet que era dels pocs professors de la facultat que et relligaven directament amb el ric llegat intel·lectual del temps del Noucentisme i de la Segona República (juntament amb el geògraf Lluís Casassas i l'arqueòleg Joan Maluquer). En el cas de l'Eva, era per raons biogràfiques: era filla de l'arqueòleg Josep de Calassanç Serra i Ràfols (1902-1971) i neboda del catedràtic d'història d'Espanya de la Universitat de La Laguna (des de 1926) Elies Serra i Ràfols (1898-1972), autor de la tesi doctoral publicada amb el títol *Fernando el Católico y los payeses de remensa. La solución del pleito agrario en Cataluña* (1925) (Pasamar i Peiró, 2002, p. 586; Aurell, 2003, p. 1.084). De fet, Eva Serra va publicar el 2013 una documentadíssima semblança biogràfica del seu pare publicada per l'Institut d'Estudis Catalans, en què es demostra una vegada més la importància de la correspondència com a font per a la història dels intel·lectuals i de la historiografia (Serra, 2013). Aquest vincle d'Eva Serra amb el passat intel·lectual noucentista i republicà, en què es notava? Com a mínim en dues qüestions. En primer lloc, en la seva insistència que calia considerar degudament i en profunditat els precedents historiogràfics dels temes que s'investigaven en els anys anteriors a la Guerra Civil espanyola. I, en segon lloc, en la seva consciència que els historiadors necessitaven bons repertoris de fonts documentals i tota mena d'instruments de recerca; una consciència que, ben segur, va adquirir al costat del seu pare i el seu oncle, les trajectòries intel·lectuals dels quals no endebades eren una evidència més dels processos d'institucionalització i professionalització que havia experimentat la historiografia en les quatre primeres dècades del segle xx, ja fos per la influència de l'Institut d'Estudis Catalans o de les diverses institucions

estatals vinculades a la Junta per a l'Ampliació d'Estudis, tal com mostra la trajectòria intel·lectual de Pere Bosch i Gimpera, el mestre del pare d'Eva Serra.

Eva Serra seguia en tot moment la màxima de Marc Bloch: la historiografia només existeix per ser superada, però això només és possible si és suficientment considerada. Aquesta premissa, per exemple, la va portar a reivindicar la historiografia anterior al 1939, a la ruptura política produïda amb la dictadura franquista, tant la que sortia dels cercles universitaris com de fora de la universitat. No es tractava en cap cas de fer-ne apologia ni d'obviar-ne les limitacions i els rerefons ideològics, però sí de considerar degudament les seves aportacions documentals i les seves contribucions positives al coneixement; calia, en definitiva, saber destriar el gra de la palla. Aquesta actitud envers el passat historiogràfic la transmetia a l'aula. En efecte, tal com diu el testimoni de Pere Gifre (professor d'història secundària i de la Universitat de Girona), «introduïa bibliografia i rescatava autors i obres que havien passat per alt. El coneixement de la bibliografia anterior a 1936 no l'he vist en cap altre professor universitari». Joan Pons (professor d'estudis hispànics a la Universitat de Barcelona i editor i secretari tècnic de la revista *Recerques*) també ho ha destacat a través de les pàgines de la revista *Afers*: «Era d'una gran generositat i tenia en alta estima la professió de l'historiador com a intel·lectual que ha de tenir en consideració la bibliografia heretada i que no ha de tenir por de discutir, com així mateix de posar en valor, els treballs de tercers» (Pons, 2018). En aquesta mateixa direcció, el que signa aquestes ratlles recorda l'assignatura que impartia Eva Serra, institucions agràries catalanes (una optativa de quart i cinquè del curs 1981-1982), dins del pla Maluquer vigent aleshores a la Facultat de Geografia i Història de la Universitat de Barcelona, on en l'anàlisi de diverses figures contractuals, com ara l'emfiteusi, la rabassa morta, les parceries, els censals, els violaris i les vendes a cartes de gràcia, no es limitava a fer llegir i a comentar la producció historiogràfica moderna sobre aquests temes produïda per Pierre Vilar, Emili Giralt, Josep M. Torras Ribé o Maria Teresa Ferrer Mallol, sinó que, a tall de punt de partida, ens obligava, també, a capbussar-nos en textos de Francesc Carreras Candi i en d'altres procedents de la tradició jurídica (Brocà, etc.), de gran utilitat per comprendre les característiques internes d'aquesta contractació.

Un altre testimoni de la importància que Eva Serra atorgava a la tradició historiogràfica anterior als anys 1936-1939 és el pròleg que va redactar el 1986 per al llibre derivat de la tesi de llicenciatura de qui escriu aquestes línies, *Una parròquia catalana del segle XVIII a través de la seva consuetud (Riudellots de la Selva)*. En aquest pròleg es posava en relleu la rica tradició erudita de l'Església catalana des de finals del segle XIX, així com de la historiografia local. Deia, respecte dels historiadors eclesiàstics, que «no cal negar la [seva] filtració ideològica, però és un absurd historiogràfic el silenci i l'oblit d'aquesta historiografia» (Serra, 1986, p. 20); un silenci que, segons l'autora, era conseqüència d'una historiografia aca-

dèmica que «per motius no solament de renovació metodològica i científica, sinó de ruptura política amb el passat anterior al 1939, ha practicat la ignorància amb relació al passat historiogràfic català» (Serra, 1986, p. 15). De fet, en aquest pròleg va mostrar els potencials de noves línies temàtiques de recerca d'història de la historiografia que desenvoluparíem més endavant a través d'articles (Puigvert, 1995, [s. a.], 2013), ponències (Puigvert, 2004) o, més recentment, dirigint un grup de recerca de màster sobre la producció historiogràfica del canonge Gaietà Barraquer a finals del segle XIX i inicis del segle XX (Montalbán, 2017), que és l'inici d'una tesi doctoral en curs a la Universitat de Girona; temes que, d'altra banda, en els darrers anys també han despertat un gran interès des del camp de la història de l'art (Sureda i Velasco, 2017). L'interès d'Eva Serra per la història de la historiografia es comprova de manera molt especial en el fet que hi va dedicar més de trenta-nou articles, part dels quals tractaven, en general, la historiografia catalana dels segles XIX i XX o les trajectòries de Jaume Vicens Vives, Antoni Rovira i Virgili, Ferran de Sagarra, Ferran Soldevila, Pierre Vilar, Joan Fuster o Ernest Lluch, entre molts d'altres. La importància d'aquests tipus de treballs han portat Juncosa, Muxella i Sanllehy a introduir en la bibliografia que han confeccionat sobre Eva Serra, publicada en aquest mateix monogràfic, els apartats «Historiografia» i «Història contemporània», aquest darrer amb divuit títols, bàsicament dedicats a reflexionar sobre la funció social dels historiadors en la societat.

Eva Serra conciliava l'interès per la bibliografia més remota amb la més recent, la provinent de la historiografia pròpia amb la més internacional i cosmopolita. I això contrastava molt amb l'actitud dels joves investigadors sempre delerosos d'estar *à la page* en matèria bibliogràfica. D'alguna manera contribuïa a apaivagar els ímpetus juvenils d'aquells que ens pensàvem que eren moltes i infinites les mediterrànies historiogràfiques per descobrir. Tot i que ho valorava moltíssim quan se li donava a conèixer alguna novetat bibliogràfica internacional, tot seguit instava a contextualitzar les darreres novetats dins una perspectiva historiogràfica molt més àmplia, de més gruix i de més solidesa en el temps i en l'espai. Recordem, per exemple, l'interès que va mostrar quan li vàrem comunicar com a principal resultat de l'estada de recerca a Itàlia, el 1985, l'entrevista mantinguda amb la professora Carla Russo, deixeble de Giuseppe Galasso, de la Universitat de Nàpols, i la lectura atenta del seu llibre *Chiesa e comunità nella diocesi di Napoli tra cinque e settecento* (1984), un referent sense el qual possiblement no haguéssim continuat la línia de recerca encetada amb la tesi de llicenciatura. Eva Serra, en efecte, en tot moment es va mostrar del tot receptiva i entusiasta amb les troballes, però sempre va instar que el renovat interès per la història social de l'Església en la historiografia europea no comportés oblidar la historiografia sobre l'Església produïda a la Universitat de Barcelona sota el guiatge de

Joan Bada o sota el paraigua institucional de la mateixa Església, com seria el cas de l'historiador i arxiver diocesà de Girona Josep M. Marquès.

L'EMPIRISME DOCUMENTAL AMB INQUIETUD TEÒRICA

Eva Serra excel·lia com a professora especialment en les assignatures de final de carrera, de doctorat i de màster; convertia les classes en veritables seminaris d'iniciació a la recerca homologables dins la millor tradició dels seminaris de les universitats germàniques d'ençà de la segona meitat del segle XVIII. En el cas de tractar-se d'assignatures de segon cicle de carrera, això era possible gràcies al pla promogut pel degà Joan Maluquer, aprovat a finals de l'any 1969; un pla d'estudis que s'inspirava, en part, en l'experiència renovadora de la Universitat Autònoma de Barcelona del temps de la Segona República. Tal com ha dit l'historiador Jordi Maluquer, la peça central del projecte «consistia a aprofitar el nou mòdul docent de cursos tipus C —intensius de quatre mesos— per tal de dur a terme una gran ampliació de l'oferta docent, amb noves matèries (música, cinema, sociologia de l'art, disseny, periodisme...) que no figuraven en els encarcarats plans d'estudi vigents, i una decidida incorporació de personatges destacats de la vida cultural [Oriol Martorell, Alexandre Cirici, Rafael Santos Torroella...] als nous espais docents»; aquestes reformes varen patir, al seu torn, «la resistència poc dissimulada de gran part del professorat funcionari de la Facultat» (Maluquer, 2017, p. 71). Un dels principals objectius de les assignatures optatives de segon cicle altament especialitzades era fomentar dins la universitat la creació de coneixement a través de la recerca i la formació. La tasca de la professora Eva Serra com a formadora d'investigadors en aquest tipus d'assignatures i en les de doctorat va ser més que notable. Tots els testimonis recollits ho corroboren.

Isabel Juncosa, avui directora de la Biblioteca del Col·legi d'Advocats de Barcelona, ens diu: «La vaig tenir de professora a la Universitat de Barcelona, a institucions catalanes modernes (1980). La seva dedicació als alumnes era intensa, tot sovint ens quedàvem després de classe per resoldre dubtes... L'assignatura era de tipus C i es feia en el mateix Departament de Moderna».

Ramon Planes (cap de la Secció de Projectes i Protecció del Patrimoni Documental del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya) també destaca la seva qualitat com a docent: «Només sé parlar molt bé de la seva tasca com a professora: una exposició molt treballada i documentada, amb la bibliografia clàssica i amb la més recent, agermanant-ho sempre amb l'aportació i el treball de fonts; des de les constitucions de Catalunya a les memòries de pagesos, les seves lliçons eren marcades sempre per una síntesi personal... Respiraven rigor acadèmic i alhora una profunda actitud crítica i l'afany darrer de la necessitat de com-

prendre i fer comprendre els fets històrics, de llegir-los intel·lectualment, històricament. Sabia parlar dels remences o bé de la revolució de 1640 transmetent-ne la dimensió de present».

Agustí Alcoberro (professor agregat d'història moderna a la Universitat de Barcelona) la recorda com a professora de doctorat: «Les classes eren pràctiques i es realitzaven en arxius o biblioteques amb documentació original. L'Eva portava les classes preparadíssimes i atenia tots els dubtes i preguntes amb gran atenció. Tenia un tracte exquisit amb l'alumnat... Treballadora incansable, amb un enorme sentit del deure i una gran disciplina, però alhora amb una gran capacitat per entendre l'altre, cosa que la feia molt flexible i molt idònia per als treballs d'equip».

Altres testimonis parlen de la seva capacitat de comunicar els coneixements amb passió. Així Imma Muxella (bibliotecària de la Biblioteca del Campus Ciutadella de la Universitat Pompeu Fabra) afirma: «Comunicava una passió pel que feia i deia que pocs altres professors m'han transmès. El seu domini de les fonts era impressionant. Crec que era una professora més adient per als nivells avançats que per als nivells inicials». Una constatació que també corrobora el testimoni de Belén Moreno (professora contractada, doctora a la Facultat de Ciències Econòmiques i Empresariales de la Universitat Autònoma de Madrid): «Vaig tenir l'Eva com a professora a la llicenciatura en geografia i història a la Universitat de Barcelona. Recordo que al principi em costava seguir-la, perquè les seves lliçons eren plenes de detalls i mostraven la seva erudició, i jo, que llavors tenia divuit o dinou anys, no hi estava acostumada. També la vaig tenir de mestra als cursos de doctorat que vaig fer a l'Institut d'Història Jaume Vicens i Vives (UPF) i allà vaig gaudir molt de les seves classes. Llegíem molt, discutíem les lectures, eren unes classes molt enriquidores».

Eva Serra va reflectir en la docència la importància que donava a l'edició de fonts documentals, seguint la tradició intel·lectual noucentista de mostrar un gran respecte envers la tasca professional dels arxivers i els bibliotecaris, que considerava els millors aliats dels historiadors. Com diria Marc Bloch, «l'eina no fa la ciència, però una societat que pretén respectar la ciència no hauria pas de desinteressar-se de les seves eines» (citada per Puigvert, 2008, p. 31). Ben mirat, no és cap casualitat que part dels seus deixebles fossin bibliotecaris i arxivers. De la importància que donava a l'edició de fonts en parla Miquel Pérez Latre (tècnic del cos d'arxivers de la Generalitat a l'Arxiu Nacional de Catalunya): «L'Eva Serra ha estat promotora i ànima de dos grans projectes d'edició de fonts, en els quals he pogut treballar colze a colze amb ella: l'edició dels processos de la Cort General d'època moderna des del Comitè Tècnic d'Edició de Textos Jurídics Catalans, amb el suport del Parlament de Catalunya, i l'edició d'*Els llibres de l'ànima de la Diputació del General*, amb el suport de la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans».

CRÍTICA A L'ECONOMICISME

Seria un error pensar que en la trajectòria historiogràfica d'Eva Serra hi ha dues fases discontinües i deslligades entre si: d'una banda, la que correspon a la història econòmica i agrària de la Catalunya moderna, i, de l'altra, la de la història més política i institucional. Eva Serra (precisament per l'àmplia perspectiva històrica que tenia de la historiografia) no era donada a seguir les modes historiogràfiques o la direcció que adoptés conjunturalment el pèndol historiogràfic. No era una historiadora postmoderna, tenia criteris propis, no banalitzava cap coneixement històric. En cap cas el «gir polític» en la seva trajectòria no la va portar a renunciar a la seva primera fase investigadora, que partia de la necessitat d'estudiar les condicions materials de vida al camp, els processos de diferenciació social dins el marc del feudalisme tardà de l'època moderna. Pròxima al materialisme històric no dogmàtic d'arrel britànica, sortit de la factoria de la prestigiosa revista *Past and Present*, ben aviat es va mostrar molt crítica amb les lectures economicistes i amb la sacralització dels mètodes basats únicament en la història serial i quantitativa, i instaria a ampliar i diversificar el ventall documental, introduint les fonts narratives i qualitatives com a instrument per ser interrogats i escoltats (Thompson, 1981). Així, el 1986 afirmaria (Serra, 1986, p. 13-14): «El descobriment durant els anys seixanta de la història econòmica, com a eina substancial per entendre i situar la vida de la gent, portà la tendència a privilegiar la visió econòmica en termes gairebé exclusius per interpretar i situar aquesta vida material. En aquests anys seixanta ben sovint es va oblidar, o es va postergar, l'articulació jurídica i la conducta cultural d'aquesta vida material i ambdós factors foren desplaçats, si no oblidats, de la comprensió històrica. Els números, fossin aquests expressió de volums demogràfics, de capacitat productiva, o de nivell de preus, ben sovint es van analitzar aïllats de la jurisdicció i el sistema cultural, i això quan es treballava en fets d'una societat on, si més no, la parròquia i la baronia eren en la base de les relacions socials».

Aquests mots, ben mirat, resultarien premonitors de les múltiples recerques que dirigiria pocs anys després, que anirien molt més enllà de l'estudi del mas i posarien èmfasi en la història social de les universitats locals, les parròquies i la gestió dels béns comunals pirinencs, que la portarien a estudiar no únicament els processos de diferenciació social i d'enfortiment de l'individualisme agrari, sinó també els elements comunitaris i cohesionadors de les societats rurals sense caure en idealitzacions (Serra, 1988).

La crítica d'Eva Serra a les interpretacions economicistes la portaren a donar valor, juntament amb Ramon Garrabou (Garrabou i Serra, 1983, p. 72), als estudis de Jaume Torras, que seguint en bona part els plantejaments de Samir Amin (*Sobre el desarrollo desigual de las formaciones sociales*, 1974) denunciaven les visions

teleològiques que partien d'una determinada concepció lineal de progrés i malda-ven perquè l'estudi de les condicions materials i socials de vida de les societats rurals no es despreocupessin de la «inteligencia de los procesos ideológicos a través de los cuales las diferentes clases interpretaban esas condiciones y orientaban su comportamiento» (Torras, 1976, p. 11). Malgrat aquest requeriment, els estudis de les societats rurals s'han desenvolupat en bona part insensibles a les aportacions provinents de l'antropologia, molt més des de la perspectiva econòmica que no pas cultural i ideològica, amb no pas pocs riscos intel·lectuals ja previstos aleshores pel mateix Jaume Torras (1976, p. 11-12): «Esta situación presenta algunos riesgos, temible porque suelen pasar desapercibidos: en efecto, a menudo parece suponerse que el conocimiento de las transformaciones económicas fundamentalmente ya incluye el de los demás ingredientes del cambio social, deducible de aquéllas mediante la aplicación mecánica de ciertas claves. Tal supuesto, fundado en el economicismo dominante en las sociedades capitalistas, ha dado origen a simplificaciones empobrecedoras, a verdaderos retrocesos en el tratamiento historiográfico de algunas cuestiones; en particular, ha inspirado burdos anacronismos en la interpretación de los conflictos de clase y las luchas políticas en formaciones sociales precapitalistas, de estructuras ideológicas distintas y muy complejas».

LA DIRECCIÓ DELS TREBALLS ACADÈMICS: UN GUIATGE EXPERT I ESTIMULANT

Tots els testimonis dels seus deixebles valoren en gran manera la tasca de direcció acadèmica desenvolupada per Eva Serra. M. Àngels Sanllehy (bibliotecària a la Biblioteca de Catalunya) en destaca l'«agudesia intel·lectual, rigor metodològic, coneixement, dedicació, honradesa i generositat». Josep M. Bringué (professor jubilat de secundària) ens diu que el que més recorda és «la lectura minuciosa, les correccions més detallades, els consells i les orientacions bibliogràfiques»; una apreciació que també comparteix Pere Gifre, tot afirmant que tothora «m'esperonava a acabar-la i presentar-la. I això, en una tesi que va durar molts anys, és d'agrair». També Isabel Juncosa fa un comentari similar: «La seva direcció fou intensa i esperonadora, ja que moltes vegades quedava aparcada i era ella mateixa que em provocava per continuar-la i em facilitava tot tipus de materials. A més d'un guiatge expert». Imma Muxella, al seu torn, destaca per damunt de tot «la seva gran disponibilitat, la capacitat d'escoltar, de suggerir noves lectures i nous enfocaments, i sobretot el no fer-te sentir mai insignificant, ans el contrari, esperonar-te sempre a dir la teva per molt que anés en contra del que s'hagués dit anteriorment en aquell camp».

Alguns deixebles destaquen com l'empirisme metodològic d'Eva Serra no defugia en cap cas les anàlisis més teòriques i interpretatives. Així, per exemple, Miquel Pérez Latre confessa que «destacava sobretot per la brillant capacitat interpretativa: de quina manera era capaç d'extreure'n conclusions originals i fèrtils i d'establir noves hipòtesis a partir de constatacions empíriques». I també hi ha un gran acord a l'hora d'afirmar que la recorden generosa, sàvia, senzilla, exigent i amb una gran empatia envers els doctorands; aquesta combinació de qualitats esdevenia, sens dubte, el millor estímul per continuar endavant en el procés de recerca, fins i tot quan les circumstàncies no sempre eren les més propícies. En aquest sentit, Ramon Planes en destaca «una immensa generositat intel·lectual, comunicada amb la senzillesa que neix de la saviesa, la clarividència historiogràfica de saber suggerir..., la seva tenacitat per encoratjar el deixeble en la recerca, un guiatge fonamentat en la transmissió del valor de la recerca, i la seva dimensió col·lectiva i transformadora, i per l'estimació del país». Prou similar és la diagnosi valorativa de Jordi Vidal (professor jubilat de secundària) en la mesura que dona valor a «la capacitat de dir les coses més complexes d'una forma senzilla, la seva capacitat de sorprendre's de les coses quotidianes. La facilitat de fer crítiques duríssimes amb un somriure. La capacitat d'engrandir-te les ales quan encara no sabíem què era volar. La capacitat d'incorporar les petites aportacions històriques d'un llicenciat acabat de sortir del forn en el context dels grans debats historiogràfics».

A TALL DE CLOENDA: LA PROFESSORA UNIVERSITÀRIA

Eva Serra també va ser una gran professora universitària. La seva considerable agudesesa crítica respecte del món acadèmic en cap cas la va portar a adoptar actituds cíniques davant els estudiants o a adoptar, encara menys, discursos demagògics. A ella sovint li agradava parlar de les «altres universitats», donant a entendre que en la formació d'una historiadora o historiador ni tot comença ni tot acaba dins les aules universitàries, portes endins. Els estímuls intel·lectuals podien (i poden) tenir orígens prou diversificats, malgrat que molt sovint no s'acabin d'explicitar. Aquest convenciment li venia, segur, de la seva pròpia experiència i trajectòria vital. La primera «altra» universitat d'Eva Serra va ser la seva pròpia família, vinculada als estudis històrics i al llegat de la generació intel·lectual del Noucentisme i la Segona República, que va fer que entrés a la universitat amb un cert «capital social i cultural» heretat, per dir-ho a la manera de Pierre Bourdieu i de Jean-Claude Passeron (1973). Altres universitats durant el període del franquisme per a ella serien els Estudis Universitaris Catalans o el cercle de la revista *Recerques* (fundada el 1970), que suposava una estimulació superació dels rígids compartiments estancs dels departaments universitaris (Serra, 1972; Torres, 2003). I tam-

poc no podem oblidar les seves militàncies polítiques dins del nacionalisme independentista (des d'època del franquisme fins a l'actualitat) i el feminisme, que també li varen representar no pas pocs estímuls i motors intel·lectuals.

Dels records dels deixebles sobresurt el fet que va saber transmetre passió per la recerca ben feta. Però dels testimonis també emergeix una altra realitat: la d'una universitat que ofereix espais per a l'amistat i les complicitats personals. D'això en parla el testimoni de Belén Moreno: «No vull acabar sense escriure que la influència que va tenir l'Eva sobre la meua vida acadèmica i personal va anar molt més enllà... L'Eva era una excel·lent investigadora, però era alhora una persona excepcional. Vam tenir una relació d'amistat durant molts anys després d'haver acabat la nostra relació estrictament acadèmica. Jo vaig anar a viure a Itàlia, França i després Madrid, però quan tornava a Barcelona quedàvem per dinar i ens posàvem al dia. Per mi va esdevenir un referent no només acadèmicament, sinó personal. Era una persona entranyable, generosa, oberta, tolerant... I tenia un sentit de l'humor molt especial. En definitiva, que la trobo molt a faltar».

En conclusió, aquest aplec de testimonis dels deixebles d'Eva ens han permès com a mínim copsar, com diria Ken Bain, «algun petit fragment del seu talent» i de «la saviesa que va dirigir la seva pràctica». Esperem que en el futur algú es posi a estudiar amb ambició el conjunt de la seva trajectòria historiogràfica i intel·lectual. I també política.

JOAQUIM M. PUIGVERT I SOLÀ